

VARGA GYULA*

Az Európai Unió agrárvilága és változási irányai¹

Az Európai Unió gyakorlata és példái talán sehol nem érdemelnek olyan sok figyelmet, mint a mezőgazdaságban. Az Uniónak ugyanis szinte csak ebben a gazdasági szektorban *van szigorú értelemben vett közös politikája*, amely viszont a közös célok megfogalmazásának korántsem mellékes aktusától a legszigorúbb és legbürokratikusabb központi „pénzosztó” szerepig terjed. Nem csak érdekes, hanem egyenesen életfontosságú is tehát, hogy megismerjük azt a szervezeti rendszert és vállalati világot, amelybe rövidesen belecsöppen a magyar mezőgazdaság. Ráadásul nem csak, hogy kevés, hanem jelentős részben *téves ismeretek terjedtek és terjednek még ma is az EU mezőgazdaságáról*, amit sokan egyszerűen csak a kisüzemek paradicsomának tekintenek. Pedig valójában a családi gazdaságok dominanciáján alapuló agrárvilágot nem a kisüzemek, hanem a *tőkeerős magánvállalkozások* túlsúlya jellemzi, ráadásul a kemény versenyben egyáltalán nem érzi paradicsominak az állapotokat a termelők igen jelentős hányada. Jogos tehát a kérdés: mire számítsanak a magyar üzemek és vállalatok az új küzdőtérben?

Az Európai Unióhoz való csatlakozás a konkrét előkészület és a felkészülés szakaszába érkezett. Az idő sürget, hiszen számos területen a belépést megelőzően kell már készen állnunk azokra a teendőkre, amelyeket az

---

* Tudományos tanácsadó, egyetemi tanár

¹ Ez a cikk a Dorgai Lászlóval, Kovács Gáborral, Stauder Mártával és Tóth Erzsébettel közösen készített, „Mezőgazdaságunk üzemi rendszere az EU tapasztalatainak tükrében” c. tanulmánynak a szerző által írt fejezetein alapszik.

EU agrárpolitikája a belépést követően azonnal megkövetel tőlünk. Pontosabban szólva számos olyan felkészülési teendőnk van például az üzemi statisztika és a nyilvántartás terén, amelyet elsősorban az érdek diktál, a különböző támogatásokhoz való hozzáférés esélyének megteremtése.

Világosabban kell tehát látnunk, *milyen környezetbe* kerülnek majd a magyar mezőgazdaság termelői, *kik lesznek a versenytársak*, s mik jellemzik őket. Ennek a célnak érdekében tekintjük át az EU mezőgazdaságának üzemi világát, s rajzoljuk fel azokat a változási irányokat, amelyek számunkra is mértékadók, vagy legalábbis tanulságosak további teendőink meghatározásakor.

A MEZŐGAZDASÁGI ÜZEMEK ÉRTELMEZÉSE ÉS STATISZTIKAI SZÁMBAVÉTELE AZ EU-BAN

Az Európa Tanács 571/88 (EGK) 1988. február 29-i rendelete szerint: *mezőgazdasági üzem* az a műszaki-gazdasági egység, amely egységes üzemvezetés alatt áll, és mezőgazdasági termékeket állít elő. Az EU tagországainak mezőgazdaságában – a mai magyar gyakorlathoz hasonlóan – *magángazdaságok* (magánvállalkozások), jogi személyiség nélküli *személyi társaságok* és *jogi személyiségű vállalatok* működnek.

Bizonyos mérethatár (ami többnyire 1 ha, illetve az Egyesült Királyság legtöbb tartományában 5 ha mezőgazdasági terület, valamint ezzel egyenlőnek tekintett ültetvényterület) vagy állatállomány-létszám alatt viszont *nem tekintik üzemnek* a mezőgazdasági termék előállításával (is) foglalkozó család termelő tevékenységét. Ezzel szemben a magyar gyakorlat gazdaságként veszi számba mindazon termelőket, akiknek több, mint 0,15 ha földjük, vagy akár csak 1 db nagy állatuk van (pl. 1 sertés, vagy birka). Világos a teendő, hogy a majdnem 1 millió ily módon gazdaságnak tekintett termelőt mielőbb hagyjuk ki a mezőgazdasági üzemi körből, hiszen ők ekkora területen *sem üzemszerű termelésre, sem számottevő jövedelem elérésére nem képesek*. Ezt indokolja az a sok zavar, amit az 1,2 millió magyar üzemről szóló hírek a nemzetközi szakmai körökben keltenek, de az a tény is, hogy ez a megélhetést segítő, csak kiegészítő jövedelmet, s nem pedig megfelelő keresetet adó házkörüli termelés az összes földterületnek mintegy 4%-át teszi ki.

A jogi személyiséggel nem rendelkező személyi társaságokhoz

- a polgárjogi társaságokat,
- a csendestársi együttműködéseket,
- a nyílt kereskedelmi társaságokat és

- a közkereseti társaságokat sorolják. (Ezekre a legjellemzőbb az a betéti társaságokhoz hasonló keletnémet üzemtípus, amely több családot összefogva, átlagosan majdnem 500 ha-os mezőgazdasági területet művelve működik, a keleti tartományok mezőgazdasági területének mintegy egyötöd részén.)

A jogi személyiségű vállalatokhoz

- a szövetkezetek,
- a gazdasági (tőkés) társaságok (vagyis Rt-k, Kft-k és ezeknek nem jogi személyiségű társaságokkal való vegyes formációja), továbbá
- az egyesülések és
- az alapítványok

tartoznak. Ebben a körben teljes az azonosság a magyar viszonyokkal. És az egyértelműség kedvéért tegyük hozzá azt is, hogy eszerint a magyar nagyüzemek teljességgel megfelelnek az EU jogszabályainak.

Fontos még számunkra annak figyelembe vétele is, hogy a *családi mezőgazdasági üzemet* a tulajdonosok keresetének nagysága, forrása és a munkaidő alapján két nagy csoportra osztják:

- *főfoglalkozású üzem*¹ az, amelynek tulajdonosa teljes munkaidejének legalább felét az üzemében tölti, s a tulajdonos házaspár keresetének kevesebb, mint a fele származik külső forrásból. A főfoglalkozású üzemek körén belül vannak a *tisztán mezőgazdasági üzemek* (amelyekben a külső jövedelem 10% alatt marad), és vannak a *kiegészítő jövedelemmel rendelkező mezőgazdasági üzemek*, amelyekben a külső jövedelmek a 10 és 50%-os határ között maradnak;
- *mellékfoglalkozású üzem* pedig az, amelyben a tulajdonos munkaidejének kevesebb, mint felét tölti, és jövedelmének is kevesebb, mint 50%-a származik az üzemből.

Az EU-tagországokban a mezőgazdaság üzemi struktúrájának fejlődése, a közösségi agrárpolitika sikeres megvalósítása érdekében *egységes számbavételi, adatgyűjtési módszereket* alkalmaznak. Az EUROSTAT rendszerén alapuló, de a tagországok érdekeit is szem előtt tartó rendszer kialakítását magas szintű jogszabályban rögzítették és hajtják végre. Ennek megfelelően már nálunk is folynak a statisztikai munkák, s az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézetben a német gyakorlat szerint végezzük a tesztüzemek megfigyelését és adataik feldolgozását. Nagy gond azonban a teljes körű, azaz az *összes mezőgazdasági üzemet magába foglaló összeírás* hiánya, amit évek óta hiába szorgalmazott a szakmai közvélemény. A 2000-re halasztott statisztikai felmérésünk tehát helyesen, de sajnálatos késéssel illeszkedik az EU alapelveihez.

---

¹ A francia nyelvhasználat a főfoglalkozású üzemet professzionális, a nem teljes munkaidős, részfoglalkozásúakat pedig nem professzionális, illetve marginális üzemnek hívja.

Az EU gyakorlatában az üzemek méret szerinti osztályozásának alapját az ún. *standard fedezeti hozzájárulás* (magyarul: SFH, angolul: SGM, azaz Standard Gross Margin, németül StDB, azaz Standardeckungsbeitrag,) képezi.¹ Ez az ökonómiai üzemméret lényegében kapacitást, mégpedig jövedelemtermelési kapacitást jelent, s ennek megfelelően pénzértékben (euróban) kerül kifejezésre. Az üzem összes SFH-értékének minden egyes 1200 eurónyi összegét egy *Európai Méretegységnek* nevezik (EME).² Ennek alapján

- nagyon kis méretű az az üzem, amelynek évi jövedelemtermelő kapacitása 4 EME, azaz 1,2 M HUF alatt marad,
- kisméretű az, ahol 1,2 és 2,4 M HUF közötti,
- közepes az, ahol 2,4 és 12,0 M HUF közötti,
- nagyméretű a 12,0 és 30,0 M HUF közötti, s végül
- igen nagyméretű az, ahol 30,0 M HUF fölötti

az évi jövedelemtermelő kapacitás. Nyilvánvaló a következtetés, hogy a mi jelenleg üzemként nyilvántartott termelőink zöme messze-messze elmarad ettől a határtól, sőt a legelső kategória 0,6 M forintnyi mértékétől is.

Érdeemes még helyzetünket abból a szemszögből is megvizsgálni, hogy mit is jelent számunkra az Unióban meghonosított rendszer, amellyel az üzemek méretét vizsgálják. A statisztika ún. FADN-hálózatában ugyanis Európai Méretegységben fejezik ki, hogy – országonként differenciáltan – milyen küszöbértéktől kezdődően tekintik a gazdaságokat egy család megélhetését biztosító, rentábilis, illetve más kifejezéssel „életképes” üzemeknek. (Az FADN keretében az EU részére csak ezekről a gazdaságokról lehet és kell adatokat szolgáltatni.³) Az *országonkénti méretküszöbök* igen jelentősen eltérnek. A legkisebb a mutató Portugáliában, ahol ennek 300 E HUF az értéke, majd ezt követi Görögország és Spanyolország 600 E HUF évi jövedelemtermelő kapacitással. A legtöbb országban 2,4 M HUF-nál húzzák meg az alsó határt, s a legmagasabb értéket Hollandiában találjuk, csaknem 5 milliós jövedelemtermelő kapacitással. Magyarországon a 2 EME-nek megfelelő jövedelmet – KOVÁCS GÁBOR

¹ Az SFH a mezőgazdasági termelőtevékenységek egységnyi méretére (1 hektár, 1 állat) vonatkozóan meghatározott *normatív* (átlagos időjárási és üzemi feltételekre vonatkoztatott) *fedezeti hozzájárulás*. (A fedezeti hozzájárulás a termelőtevékenység termelési értékének és a kapcsolódó változó költségeknek a különbsége.) Ez az érték az adott üzem *tartós jövedelemtermelő kapacitását* fejezi ki a termelőeszköz-ellátottság, a termelési szerkezet és a termőhelyi adottságok függvényében.

² A magyar fordításnak megfelelő EME értéke az inflációnak megfelelően időnként módosulhat.

³ A képet kissé árnyalja, hogy egyidejűleg érvényesülnie kell annak a – hallgatólagosan elfogadott – követelménynek is, hogy a megfigyelésbe bevont üzemkörnek le kell fednie a mezőgazdasági termelés kb. 90%-át.

számításai szerint – mintegy 20 ha gabonaterületen, vagy 8 tehén tartásával lehet elérni. A ma üzemnek nevezett magángazdaságoknak kevesebb mint 4%-a éri el ezt a mérethatárt.

AZ EURÓPAI UNIÓ ÜZEMI RENDSZERÉBEN VÉGBEMENŐ VÁLTOZÁSOK

Ha az EU-t tanulmányozzuk, akkor leginkább a következők tűnnek szemünkbe:

- a mezőgazdaságból élők száma folyamatosan apad;
- a mezőgazdasági üzemek száma csökken;
- a termelés valamennyi, a koncentrációt jelző mutatószáma egyre gyorsabb ütemben nő;
- az átlagos üzemméretben – a tagországok és régiók között – igen nagyok az eltérések;
- az országok közötti különbségek tartósan fennmaradnak;
- az üzemi jövedelmek országok közötti differenciái, a támogatások ellenére sem enyhülnek.

Az EU 15 tagállamának átlagában a mezőgazdasági foglalkozásúak részesedése az összes keresőből mindössze 5,3%-ot tett ki 1995-ben. Az átlag igen nagy különbségeket takar, az Egyesült Királyság 2,1%-ától kezdve Görögország 20,4%-os részarányáig. Magyarországgal összevetve ezeket az adatokat azt látjuk, hogy *a mi 8,5%-os arányunk valamivel több mint másfélszerese az EU átlagának*. De amíg nálunk 1%-nyi mezőgazdasági foglalkozásúra a GDP-ből 0,93%-nyi részesedés jut, az EU-ban csak 0,45%, vagyis 1 hazai főfoglalkozású kétszer nagyobb arányban részesedik a nemzeti jövedelem termeléséből, mint az EU-ban.¹

Az EU-val való összevetés szempontjából reálisabb képet kapunk akkor, ha a népsűrűsége teljesen érzéketlen előbbi mutatószám (a foglalkoztatásból való %-os részarány) helyett, vagy legalábbis amellet, *a 100 ha mezőgazdasági területre jutó agrárfoglalkozásúak számát vesszük viszonyítási alapnak*. Ezt nézve, az EU 5,7 fő/100 ha-os mutatójával szemben a magyar adatok a „kedvezőbbek”, mert csak 5,0 főfoglalkozású jut 100 ha-ra. Ha viszont a részmunkaidősöket is megkísérelnénk az EU-ban használatos „munkaerőegységre” (MEE) átszámítani, lényegesen emelkedne a magyar mutatószám, de aligha több, mint 40-50%-kal. Az így kapott 7 fő/100 ha

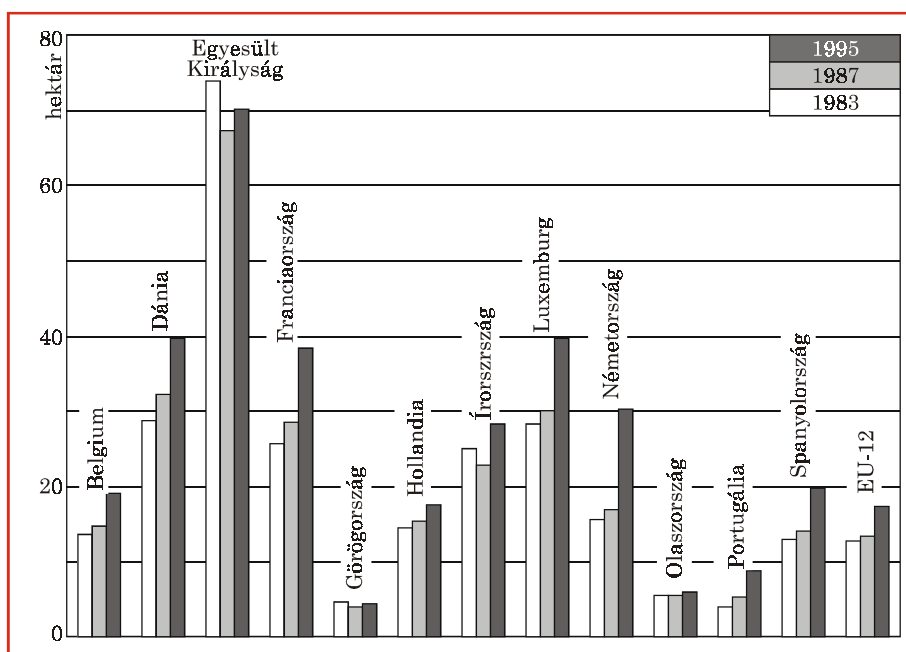
---

¹ Rögtön hozzá is kell tenni ehhez, hogy a magyar adatokat kedvező irányba torzítja a munkaerőként számba nem vett részfoglalkozásúak milliós tábor!

körüli értékkel a tagországok rangsorában éppen középpütt helyezkednének el. Az oly sokszor hallható vélekedések a magyar agrárgazdaságból felszabaduló munkaerőtömegről tehát egyáltalán nem megalapozottak.

A mezőgazdasági foglalkozásúak száma azonban minden országban gyors ütemben csökken, s számos támogató intézkedés ellenére is egyre kevesebb embernek ad közvetlenül megélhetést a mezőgazdaság. Noha az üzemek egyre nagyobbak lesznek, a műszaki haladás következtében mind kevesebb emberi munkára van szükség. Így egy-egy gazdaság is inkább kevesebb, mint több embert tart el.

Amint az 1. ábráról igen jól látszik, az EU tagországaiban átlagosan *igen kicsi, de elég gyorsan növekvő az üzemek átlagterülete*. Az átlagadatok azonban nem igazán alkalmasak a tényleges helyzet jellemzésére. Sőt, az „átlagok átlaga”, az EU egészére számított üzemenkénti 17,5 ha mezőgazdasági terület, valójában *alig mond valamit a tényleges méretekről* és a méret szerinti összetétel alakulásáról. Ennek az a fő oka, hogy a nagyszámú részfoglalkozású üzem is benne van az osztószámban, miközben ezek tényleges gazdasági teljesítménye – a szegényebb tagországokat kivéve – meglehetősen csekély.

1. ábra

Az egy üzemre jutó mezőgazdasági terület változása az EU tagországaiban 1983, 1987 és 1995 között (ha)¹

¹ Forrás: Az ábrák adatforrása az Eurostat Yearbook '97 és The Agricultural Situation in the European Union. 1996. 1997. Report.

A legfontosabb változás az üzemek számának csökkenése mellett az, hogy 1980 és 1995 között – a 12 vizsgálható EU tagország átlagában – *mintegy 30%-kal csökkent a 20 hektárnál kisebb területen gazdálkodók földje*, s ez az átlag körüli mérettel rendelkező üzemi kör a művelt területnek már csak mindössze 20%-ával rendelkezik. Ezzel szemben több mint 20%-kal bővült az 50 ha és 100 ha közöttiek földterülete, s *több mint 50%-kal a 100 ha-nál nagyobbaké*.

Ennek az átrendeződésnek az összefoglaló adatait mutatja be az 1. táblázat. Ebből jól látszik, hogy az agrár-túlnépesedéssel küzdő országokban alacsonyabban van a növekedési küszöb, vagyis a csökkenő és a növekvő számú üzemek közötti határ, de – Portugáliát kivéve – mindenütt, még *a többi mediterrán országokban is ez a „vízváltató” mára már nagyobb, mint 20 ha*.

1. táblázat

A különböző méretkategóriájú üzemek által művelt terület százalékos változása az EU tagországaiban 1980 és 1995 között¹

Ország	< 5 ha	5-20 ha	20-50 ha	50-100 ha	> 100 ha	Összesen
Belgium	58,4	52,4	102,3	160,4	183,1	95,3
Dánia	10,2	48,0	59,9	136,5	217,9	93,4
Egyesült Királyság	67,2	90,0	83,6	94,4	100,1	96,2
Franciaország	59,5	37,5	54,2	116,6	215,2	96,5
Görögország	72,7	93,1	177,8	190,8	274,4	97,6
Hollandia	83,9	57,1	103,8	186,5	200,6	98,1
Írország	45,9	60,5	88,3	101,9	106,4	85,7
Luxemburg	55,6	41,7	38,0	147,3	530,8	97,5
Németország	57,8	54,0	79,0	209,2	1012,9	140,5
Olaszország	83,2	82,2	122,2	115,0	83,8	92,6
Portugália	76,5	136,6	174,6	158,4	118,8	118,4
Spanyolország*	65,9	79,0	87,0	107,0	138,6	107,3
EU 12**	72,7	66,8	78,0	121,1	150,1	103,1

* Spanyolországról csak 1983. évi adat áll rendelkezésre

** Németország újraegyesítése az átlagszámokat is befolyásolja. A német adatok nélkül az 50-100 ha-os kategória átlaga 121% helyett 114%, a 100 ha felettieké pedig 150% helyett 129% lenne.

¹ Forrás: EUROSTAT

A földszűkével küzdő, de nagy tőkeerejű Hollandia és Belgium esetében ugyancsak 20 ha-nál kezdődik a növekedés, de ez éppen a földhiány miatt csak jelentéktelen arányú. Az összes országtól eltérő képet az Egyesült Királyság mutat, elsősorban amiatt, hogy ott már jóval korábban egészségesebb üzemi méretek alakultak ki, tehát kevésbé látványos a jelenlegi mozgás.

A területet az üzemek – a korlátozottan rendelkezésre álló föld miatt – az EU legtöbb tagországában *csak egymás rovására bővíthetik*.¹ Ezzel szemben az állatállomány viszonylag szabadon növelhető, legalábbis addig a korlátig, amit újabban az EU környezetvédelmi megfontolásokból bevezetni kényszerül, s az agrártámogatásokat a maximális állatsűrűséghez kötik, illetve külön premizálják a kisebb állatsűrűséget. Magyarországon kevésbé ismert, hogy az EU fejlett mezőgazdaságú országaiban az állattartás ugyancsak erőteljes koncentrációt mutat. Főként a sertéstartó és a baromfitenyésztő üzemekben az elmúlt évtized alatt bekövetkezett, szinte elképesztően gyors állománynövelés érdemel figyelmet, s az, hogy nincs ország, amely e fölgyorsult folyamat alól kivételt jelentene. Ugyanakkor az országok közötti különbségek meglehetősen mértékűek, s inkább még nőnek is, mintsem hogy csökkennének. *A korszerűbben termelők olyan koncentrációs iramot diktálnak*, amivel a széttagolt üzemszerkezetű, az agrárnépesség foglalkoztatásának kényszerével küszködő, *elmaradottabb mezőgazdaságú országok nem tudnak lépést tartani*. Ha Magyarország – a nem létező uniós követelményekre hivatkozóknak hitelt adva – a nagyüzemek újabb felszámolási hullámával önként feladja az örökölt korábbi kedvezőbb struktúrát, valójában besorolja országunkat a sereghajtó szegények közé. Oda, ahova eddig önszántából még senki nem akart tartozni.

Mint már említettük, az átlagszámok mögötti megoszlás az állatállomány esetében is nagy figyelmet érdemel. Például az EU 12 régi tagországa közül hat országban a sertésállománynak több mint 90%-át olyan üzemekben nevelik, amelyekben az átlagos állatlétszám több mint 200 darab, ezen belül hét olyan ország van, ahol a 400-as állománynál nagyobbakban van a sertések több mint 80%-a, sőt nyolc országban az állomány több mint fele (közülük háromban több mint kétharmada) 1000 db-ot meghaladó átlagléttségű gazdaságban hízik.²

Hasonlókat mondhatunk a szarvasmarhatartásról is. Az EU 15 tagországnak átlagát nézve is az állatoknak több mint felét azokban a gazdaságokban nevelik, ahol egy-egy üzemben több, mint 100 db az állomány. De a tagországok között több olyan is van, ahol a létszám kétharmada,

---

¹ Ez az egyik oka a földárak alakulásának, illetve az árák országok és régiók közötti nagy különbségeinek.

² Situationsbericht 1996. Deutscher Bauernverband, Bonn 1996.

vagy háromnegyede 100-nál több állatot tartó gazdaságokban található. Szó sincs tehát a néhány tehenes gazdákról, hiszen az állatok alig 7%-át nevelik 10-nél kisebb állományokban. Ez a csekély koncentráció legfeljebb csak a szegény mediterrán országokra és a szomszédos alpesi tehéntartást folytató Ausztriára jellemző, ahol ma a legnagyobb gond a versenyhátrány miatti súlyos helyzet orvoslása.

Végül pedig érdemes a jövedelemtermelő képesség normatív mutatószáma, az EME alapján is elvégezni ezt az összehasonlítást. Az EU tagországai között így is jelentős különbségeket találunk. Kiemelkedően nagy Hollandiában, majd a másik két Benelux-állam és az Egyesült Királyság következik a rangsorban. Ezekben az országokban mintegy az üzemek harmada több, mint 40 EME jövedelem, azaz fedezeti hozzájárulás előállítására képes, ami mintegy 13 milliós összességüknek felel meg. Ellenpontként Olaszországot, Portugáliát, Spanyolországot és Görögországot kell említeni, mivel ezekben az országokban az üzemek fele, vagy még ennél is több, nem éri el az évi 4 EME bevételehatárt, vagy is jövedelme 1,3 millió alatt marad (2. táblázat).

A különböző jövedelemtermelő képességű üzemek erősen eltérő megoszlása alapján nem meglepő, hogy a tényleges üzemi jövedelmekben, s az ebből adódó paraszti jövedelmek nagyságában is számottevőek az országok közötti különbségek. A részletesebb elemzések azt mutatják, hogy főként az üzemméretnek van nagy hatása az üzemi jövedelem alakulására. Érdemes arra is utalni, hogy *ez az erős differenciálódás az országok között nem egyenlítődt ki az áttekintett 15 év során*. Igaz, Írország és Spanyolország sokat behozott korábbi hátrányából, de Görögország maradt, sőt Portugália még rontott is helyzetén.

AZ ÜZEMI STRUKTÚRA ÁTRENDEZŐDÉSÉNEK FOLYAMATA NÉMET-ORSZÁG NYUGATI TARTOMÁNYAINAK PÉLDÁJÁN¹

A mezőgazdasági üzemek² főfoglalkozású (Haupterwerb) és mellékfoglalkozású, vagy részmunkaidős (Nebenerwerb) típusait a német statisztika – az EU struktúrapolitikai irányelveire hivatkozva – nem csak következetesen elkülöníti egymástól, hanem ezen túlmenően, korábbi saját gyakorlatát követve fogalmi különbséget tesz a főfoglalkozásúak csoportján belül is. Eszerint van „tisztán mezőgazdasági főfoglalkozású” (Vollerwerb) és „vegyes jövedelmű” (azaz kiegészítő jövedelmmel is rendelkező) főfoglalkozású (Zuerwerb) üzem.³ Annak ellenére, hogy a nem főfoglalkozású mezőgazdasági üzemek aránya az üzemek számán belül növekszik, valódi szerepük egyre alárendeltebb jelentőségűvé válik. A termelésre vonatkozó legfontosabb mutatók szerint, mind az erőforrásokból, mind pedig az elért eredményből mindössze 10-12% körüli és csökkenő a részesedésük (2. ábra).

Bizonyos szempontból meglepő, hogy az EU 12 tagországában a német üzemek között van a legnagyobb számaránya a mellékfoglalkozású gazdaságoknak. A 45%-os német arányt – eléggé leszakadva – a spanyolok (35%), majd az írek (33%), a britek (31%) és a görögök (30%) követik. A legalacsonyabb a Benelux-államokban (sorrendben 19%, 17% és 24%) és Franciaországban.⁴ Az okok igen különbözőek: a németeknél ez a magas arány az üzemek „lassú elhalásának” egyik jele, a spanyoloknál és a görögöknél a birtokok elaprózottsága, illetve az egyéb keresetek korlátozott lehetősége ellentétként alakulnak ki az említett adatok. Számul ott kevés, ahol kialakultak és a versenyképesség fenntartásához szükséges ütemben tovább nőnek az üzemméretetek, s ennek köszönhetően a mezőgazdasági termelés egyedül is elegendő jövedelmet ad az abból élőknek. Mindenesetre a kiegészítő jövedelem szerzésére készítő és az arra lehetőséget adó

¹ Agrarbericht der Bundesregierung 1995. BMELF Bonn, 1995.

² A német fogalmi rendszer szerint mindig az 1 ha mezőgazdasági területen felülieket nevezik üzemnek. A külön forrásból származó adatok szerint ez a teljes terület 99,83%-át teszi ki, vagyis – szemben a magyar adatokkal – igazán jelentéktelen a nem üzemméretű nyilvántartott mezőgazdasági földkapacitása.

³ Az előbbinél 10% alatti, az utóbbinál 10 és 40% közötti a nem mezőgazdasági jövedelem aránya.

⁴ Situationsbericht 1996. Deutscher Bauernverband Bonn, 1996.

feltételek, és igen különböző esélyek a megoldások igen bonyolult kombinációit idézik elő. Mi magyarok arra kevésbé számíthatunk, hogy a mezőgazdaságból élők jelentős kiegészítő keresetre tegyenek szert más tevékenységi körökben. Fordítva viszont régi a példa: a házkörűli termelés, a „háztáji” a legkülönbözőbb társadalmi rétegeknek segít a megélhetésben.

2. táblázat

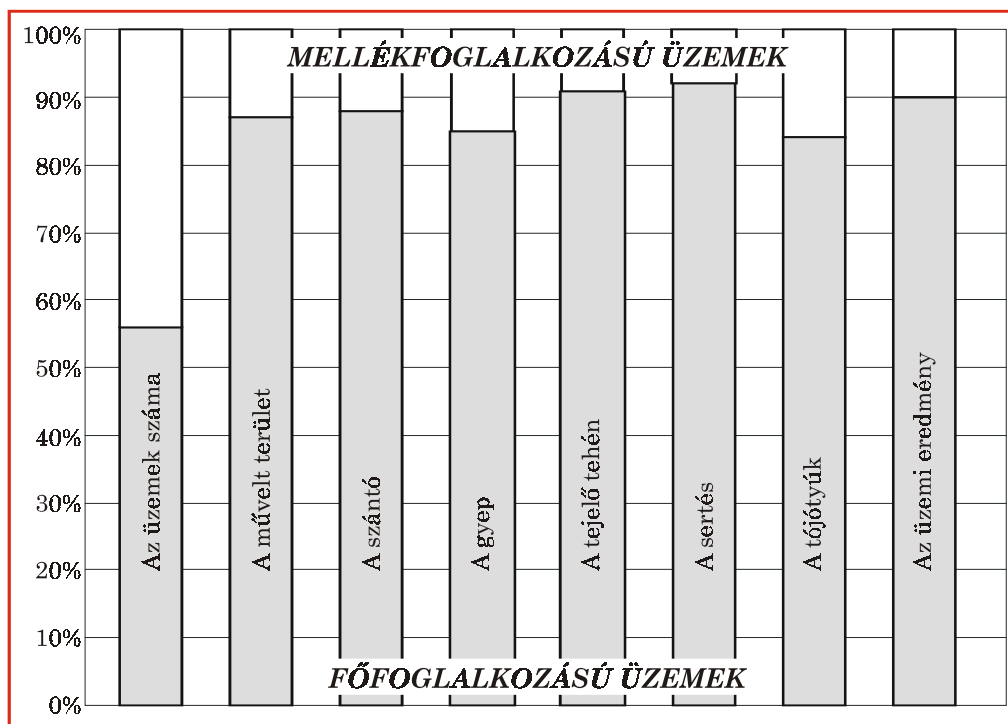
A mezőgazdasági üzemek %-os megoszlása jövedelemtermelő képességük nagysága szerint 1995-ben¹

Országok	4 EME alatt	4 - 40 EME	40 EME fölött	Összesen
Ausztria	37,0	59,6	3,4	100,0
Belgium	17,1	46,2	36,7	100,0
Dánia	6,2	57,2	36,6	100,0
Egyesült Királyság	25,7	46,6	27,7	100,0
Finnország	25,4	69,0	5,6	100,0
Franciaország	25,2	51,1	23,8	100,0
Görögország	45,1	54,2	0,7	100,0
Hollandia	1,7	40,3	58,0	100,0
Írország	26,7	64,2	9,1	100,0
Luxemburg	20,6	47,1	32,4	100,0
Németország	29,3	52,9	17,9	100,0
Olaszország	59,0	38,1	2,9	100,0
Portugália	58,1	40,5	1,4	100,0
Spanyolország	49,9	47,2	2,9	100,0
Svédország	29,7	54,3	16,1	100,0
EUR 12	46,4	45,4	8,2	100,0
EUR 15	40,0	40,6	19,4	100,0

Ez a „megélhetési mezőgazdaság” azonban a legritkább esetekben jelent egyben korszerű és versenyképes termelést, legfeljebb akkor, ha modern mezőgazdasági nagyüzem integrációs keretei között szerveződik. Ennek

¹ EUROSTAT

ma – közismert okok folytán – igen kevés az esélye, noha vitathatatlanul nagy lenne rá a szükség. Növekedési esélyeik – reálisan mérlegelve – a hazai tapasztalatok alapján ugyancsak kétségesek.

2. ábra

A mezőgazdaság főbb strukturális mutatószámainak százalékos megoszlása a fő- és a mellékfoglalkozású üzemek között (Németország nyugati tartományainak 1995. évi adatai alapján)

Az egész téma szempontjából tehát felettébb izgalmas és fontos lenne annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy van-e, s ha van, akkor *milyen irányú és intenzitású az „átjárás” a fő- és mellékfoglalkozású üzemek között*, s hogy a külföldi tapasztalatok, mindenek előtt az EU gyakorlata milyen támpontokkal szolgálhat számunkra. Ezért különösen értékes az az 1995-ben végzett, s a nyugati tartományokra vonatkozó egyszeri német felmérés, amelyre a következőkben leírtakat alapoztuk.

Németország nyugati felében az üzemek száma 1979 és 1991 között, vagyis 12 év leforgása alatt 842 ezerről 626 ezerre (25,6%-kal) apadt, vagyis évente 18 ezer gazdaság szűnt meg. A csökkenés a főfoglalkozásúak körében volt nagyobb mértékű, 32,8%-os, míg a részmunkaidősöké „csak” 18,6%-kal lett kevesebb. Az átlagos üzemi terület ennek megfelelően is növekedett, a főfoglalkozásúaknál több mint 30, a részmunkaidősöknél pedig valamivel több, mint 20%-kal.

Az igazi érdekességet mégsem ezek, hanem a részadatok szolgáltatják, hiszen *nem csak megszűnnek, hanem létre is jönnek új üzemek*. Magyarországon ma abban a történelmi szakaszban vagyunk, amikor – egy nem szerves fejlődést követően, s külső beavatkozásra ugyan –, de azzal számolunk, hogy önálló létre alkalmas főfoglalkozású családi gazdaságok jönnek létre, mégpedig részben a korábbi nagyüzemek, illetve a kis méretű üzemek koncentrációja nyomán. A jellemzően magángazdaságokkal rendelkező német nyugati tartományok adatai azt mutatják, hogy 257 ezer üzemfelszámolás mellett 41 ezer új üzem létesült, vagyis *csak minden 6-7. megszűnőt pótoltt egy-egy újonnan létesített*. Az újonnan létesülő (új tulajdonossal új üzemi jelzőszámot kapott) gazdasági egységek zöme azonban nem a főfoglalkozásúak, hanem több mint 4/5 részben a részmunkaidősök köréből került ki. Jellemző még a folyamatra, hogy 93 ezer főfoglalkozású üzem vált részmunkaidőssé, míg az ellenkezőjére, azaz részmunkaidősből főfoglalkozásúvá váltnia csak 23 ezer gazdaságnak sikerült.

Az „Agrárjelentés”, melyet minden év elején a német parlament elé kell a kormánynak terjeszteni (ez szolgált egyébként a magyar törvény alapjául is), a következő megállapításokat teszi: „A mezőgazdasági tevékenységet számos parasztgazda fokozatosan hagyja abba, vagyis a főfoglalkozású üzemből előbb részmunkaidőssé válik. Így lett először 93 ezer főfoglalkozású üzem részmunkaidőssé, majd 182 ezer részmunkaidős gazda teljesen feladta a gazdálkodást. A főfoglalkozásúak csaknem fele (44,8%-a) – változatlan kereseti jelleggel – növelte üzemi területét, de a részmunkaidősök közül csak 7,2%-uk. Ezzel szemben a részmunkaidős üzemek 16,3%-ában, míg a főfoglalkozásúak 9,7%-ánál csökkent az üzemi terület. A struktúraváltásra a generációváltás következtében a következő évek során is a gazdálkodás feladása lesz a jellemző. A 45 éves és ennél idősebb gazdáknak csak kereken egyharmada (133,5 ezer) tudta örökösét megnevezni, miközben egyötödüknek (85,1 ezer) nincs is utódja. Azoknak a gazdaságoknak, ahol van utód, átlagosan 26 ha a területük, szemben a bizonytalan (13 ha területű) és az örökssel biztosan nem rendelkező (10 ha-os) üzemeknek. *Az utóbbi csoportba tartozó üzemek megszűnése javítja a megmaradó mezőgazdasági üzemek keretfeltételeit és a német mezőgazdaság versenyképességét.*”¹ (Kiemelés tőlem, V. Gy.)

Hasonló következtetésre jut a Német Parasztszövetség 1996. évi helyzetelemzése is,² amely „növekvő struktúraváltási nyomásról” beszél, s ezt számadatokkal is alátámasztja. Eszerint 1980 és 1985 között évente átlagosan 2,0%, 1985 és 1990 között 2,6%-os, 1990 és 1995 között pedig már 3,6%-os ütemű volt az üzemfelszámolás, amelynek töretlen folytatódását jósolják a szakértők. A kísérő jelenségek közül megemlítik még a mező-

¹ Forrás: az idézett Agrarbericht 14. oldala

² Situationsbericht 1996. Deutscher Bauernverband Bonn, 1996.

gazdasági szakképzésben részesülők számának gyors csökkenését és ezzel összefüggésben az egyre romló korösszetételt is.

3. táblázat
Az ún. „növekedési küszöb” hektárban kifejezett értéke
Németország nyugati tartományaiban (ha)¹

Tartományok	1970	1980	1990	1995
Baden-Württemberg	15	25	40	50
Bajorország	15	25	30	40
Hessen	20	30	50	75
Alsó-Szászország	25	40	50	75
Észak-Rajna-Weszfália	20	25	40	50
Rajna-Pfalz	20	30	50	75
Saar-vidék	30	40	*	75
Schleswig-Holstein	30	50	75	100
Együtt	20	30	40	50

Számunkra különösképpen érdekesek ezért a 3. táblázat adatai, amelyek az üzemek „életképességi küszöbének” területi *differenciálódásáról* és az évek múlásával párhuzamosan *egyre magasabb szintre emelkedéséről* szólnak. A küszöböt úgy kell értelmezni, hogy ez alatt a területi „méretküszöb” alatt már csökken, e fölött pedig már növekedik a gazdaságok száma Németország nyugati tartományaiban. A területi differenciák nagyságát jelzi, hogy Bajorországban 40 ha-nál, Schleswig-Holsteinben pedig 100 ha-nál volt 1995-ben a küszöb, ami az 1970-es év átlagos 20 ha-járól 1995-re 50 ha-ra, vagyis 150%-kal emelkedett. Az 1995-ös évben egyébként a nyugati tartományokban 15,5%-nyi volt a 100 ha feletti üzemek részesedése a mezőgazdasági termőterületből, a keleti országrészekben viszont ez 94%-ot tett ki.

Nem pontosan ezzel a módszerrel (tehát a gazdasági adatok sorba állításával és a „fordulópont” megállapításával), hanem csak üzemcsoportokat tartalmazó összeállításokkal tekintettük át a többi EU-beli tagország mezőgazdasági üzemeinek változásait. A viszonylag rövid időszak is igen nagy mértékű átrendeződést jelez, s egyúttal nyomatékosan felhívja a *figyelmet a hazai agrárstruktúra igazi gyenge pontjára, a törpegazdaságok nagy számára.*

¹ Situationsbericht 1996. Deutscher Bauernverband Bonn, 1996.

Véleményünk szerint a magyar mezőgazdaságban az alábbi három irányban kellene sürgős és határozott lépéseket tennünk:

- Egyrészt le kellene választani a ma mindent összemosó „üzem”, illetve „gazdaság” fogalmáról azokat a *házkörüli termelőket*, akiknek mezőgazdasági tevékenysége nem éri el az 1 hektárnyi szántóterületet (vagy ennek megfelelő más termelést).
- Másrészt pedig – *a családi adózásra való áttéréssel egyidejűleg* – világos különbséget kellene tenni *a főfoglalkozású és a kisegítő termelés között*, s a termelést ösztönző agrártámogatásokat a versenyképes méretűekre kellene korlátozni.
- Harmadrészt viszont *szociális támogatásban kellene részesíteni* mindazokat, akiknek kiegészítő mezőgazdasági termelése nem haladja meg a családra számított minimálbér összegét.

Ezek a lépések nagyban megkönnyítenék a ma nagyon zavaros háttérű csatlakozási tárgyalásokat, s így azokon előnyösebb feltételekben lehetne megállapodni.

